

Högsta domstolen
Box 2066
103 12 STOCKHOLM

HÖGSTA DOMSTOLEN
JS 29

INKOM: 2021-06-18
MÅLNR: B 6197-20
AKTBIL: 6

Johannes van Dommele ./ riksåklagaren ang. grovt bedrägeri medelst urkundsförfalskning

(Hovrätten för Västra Sveriges dom 2020-10-27 i mål B 3109-18)

Högsta domstolen har meddelat prövningstillstånd i frågan om Johannes van Dommeles frånvaro från huvudförhandlingen i hovrätten har inneburit hinder för hovrätten att pröva åtalet mot honom. Frågan om prövningstillstånd rörande målet i övrigt har förklarats vilande.

Högsta domstolen har förordnat att riksåklagaren ska lämna in svarsskrivelse i målet. Jag vill anföra följande.

Inställning

Johannes van Dommeles frånvaro från huvudförhandlingen i hovrätten har enligt min mening inte inneburit hinder för hovrätten att pröva åtalet mot honom.

Bakgrund

Johannes van Dommele åtalades den 17 november 2014 för 13 fall av grovt bedrägeri medelst urkundsförfalskning. Enligt åtalet hade Johannes van Dommele, som var anställd hos Cat Tech Europe (bolaget), genom att framställa och använda förfalskade handlingar lurat bolaget att betala ut pengar till skada för bolaget och vinning för honom själv. Johannes van Dommele hade erkänt brotten.

Tingsrätten satte ut huvudförhandlingar som senare ställdes in vid följande fem tillfällen av nedan angivna orsaker.

- Den 31 mars 2015 på grund av Johannes van Dommeles sjukdom.
- Den 27 oktober 2015 då Johannes van Dommele inte gått att nå för delgivning.
- Den 7 mars 2016 då Johannes van Dommele ändrat sin inställning i målet och förnekat brott vilket föranledde åklagaren att komplettera förundersökningen.

- Den 28 september 2017 efter att Johannes van Dommeles ombud och offentlige försvarare Sten-Åke Karlsson ett par dagar innan förhandlingen meddelat att han mottagit ett omfattande skriftligt och digitalt material som han inte hann gå igenom före förhandlingen.
- Den 15 mars 2018 på grund av Johannes van Dommeles sjukdom.

Huvudförhandling i målet kunde sedan genomföras den 17 och 18 april 2018.

I en dom den 4 maj 2018 ogillade tingsrätten åtalet mot Johannes van Dommele. Av domen framgår att Johannes van Dommele bestritt ansvar under anförande att bolaget inte blivit vilselett av honom utan förvanskningarna av fakturorna påstods ha skett i samverkan med bolaget och med bolagets godkännande.

Tingsrätten uttalade att det var anmärkningsvärt och ovanligt för mål av denna karaktär att det inte fanns några konkreta eller direkta uppgifter från företrädare för målsägandebolaget. Utan några konkreta uppgifter från företrädare för bolaget som kunde motbevisa Johannes van Dommeles uppgifter var åklagaren enligt tingsrätten hänvisad till att göra gällande att uppgifterna var så osannolika att de kunde avfärdas som efterhandskonstruktioner. Tingsrättens domskäl avseende skuldfrågan avslutades på följande sätt.

Mot bakgrund av det anförda kommer tingsrätten fram till slutsatsen att utredningen i målet är sådan att Johannes van Dommeles uppgifter inte har kunnat motbevisas och inte heller kan avfärdas som efterhandskonstruktioner. Enligt de bevisregler som gäller i brottmål ska därför Johannes van Dommeles uppgifter godtas. Åklagaren har därför inte kunnat bevisa bortom rimligt tvivel att Johannes van Dommele har vilselett (lurat) Cat Tech på det sätt som åklagaren har påstått i åtalen. Redan av det skälet ska Johannes van Dommele alltså frikännas från åtalet i alla delar.

Åklagaren överklagade tingsrättens dom och yrkade i hovrätten att Johannes van Dommele skulle dömas för grovt bedrägeri medelst urkundsförfalskning i enlighet med åtalet.

I hovrätten åberopade åklagaren som ny muntlig bevisning förhör med målsägandebolagets verkställande direktör Karl Thew. Även viss ny skriftlig bevisning åberopades.

Hovrätten satte ut huvudförhandling till den 12 och 13 november 2018. Åklagaren redovisade den 2 november 2018 till hovrätten ett tilläggsprotokoll över de kompletterande förundersökningsåtgärder som vidtagits, bl.a. förhöret med Karl Thew. Hovrätten ställde in huvudförhandlingen då Johannes van Dommeles ombud och offentlige försvarare Sten-Åke Karlsson meddelat att han behövde mer tid för att gå igenom materialet.

Sten-Åke Karlsson inkom den 10 december 2018 till hovrätten med ett yttrande i vilket bl.a. åberopades att tilläggsförhör skulle hållas i hovrätten med Johannes van Dommele.

Hovrätten satte ut huvudförhandling till den 3, 4 och 5 juni 2019. Huvudförhandlingen ställdes in då Karl Thew inte kunde medverka vid förhandlingen.

Hovrätten satte ut huvudförhandling till den 4, 5 och 9 september 2019. Efter att Sten-Åke Karlsson den 3 september 2019 ingett ett läkarintyg avseende Johannes van Dommele beslutade hovrätten att ställa in huvudförhandlingen.

Den 5 september 2019 höll hovrätten ett sammanträde för bevisupptagning vid vilket Karl Thew hördes och åklagaren och försvararen var närvarande.

Sten-Åke Karlsson meddelade den 6 september 2019 att Johannes van Dommele åberopade tilläggsförhör med sig själv med anledning av de uppgifter Karl Thew lämnat vid bevisupptagningen.

Hovrätten satte ut huvudförhandling till den 9 och 10 december 2019. Sten-Åke Karlsson inkom den 6 december 2019 med ett läkarintyg avseende Johannes van Dommele. Huvudförhandlingen påbörjades. Johannes van Dommele var närvarande den 9 december då bl.a. delar av ljud- och bildupptagningen från förhöret med honom i tingsrätten spelades upp. Uppspelningen skulle fortsätta den 10 december då också tilläggsförhör skulle hållas. När förhandlingen återupptogs den 10 december uppgav Sten-Åke Karlsson att Johannes van Dommele befann sig på sjukhus och att hans hälsotillstånd inte var närmare känt. I samråd med parterna beslutade hovrätten om fortsatt huvudförhandling den 19 december 2019. Johannes van Dommele delgavs kallelse till den fortsatta förhandlingen vid telefonsamtal med hovrätten den 18 december vid vilket han uppgav att han var inlagd på sjukhus och att ett läkarintyg skulle ges in under dagen. Så skedde också. Sten-Åke Karlsson uppgav samma dag vid telefonsamtal att han trodde det skulle vara svårt att genomföra förhandlingen främst på grund av Johannes van Dommeles ständiga hosta. Sten-Åke Karlsson förklarade sig vidare införstådd med att det ingivna läkarintyget inte visade laga förfall. Efter att ha haft kontakt med Johannes van Dommele uppgav Sten-Åke Karlsson vid telefonsamtal senare samma dag att han begärde att huvudförhandlingen ställdes in. Hovrätten ställde in huvudförhandlingen, men förelade Johannes van Dommele att ge in utredning som gjorde det sannolikt att han haft laga förfall.

Hovrätten satte ut huvudförhandling till den 9 och 10 mars 2020. Sten-Åke Karlsson inkom den 4 mars 2020 med ett läkarintyg avseende Johannes van Dommele. Huvudförhandlingen ställdes in.

Hovrätten satte ut huvudförhandling till den 4 och 5 maj 2020. Sten-Åke Karlsson inkom den 17 april 2020 med ett läkarintyg avseende Johannes van Dommele. Huvudförhandlingen ställdes in. Hovrätten underrättade samtidigt Johannes van Dommele och åklagaren om att hovrätten planerade att sätta ut målet på nytt under hösten 2020 och att hovrätten, vid oförändrat tillstånd hos Johannes van Dommele, då skulle överväga möjligheten att pröva målet i hans frånvaro och att, gällande tilläggsförhöret, höra honom per telefon.

Hovrätten satte ut huvudförhandling till den 5 och 6 oktober 2020. Sten-Åke Karlsson inkom den 16 september 2020 till hovrätten med ett meddelande i vilket han uppgav att han haft flera kontakter med Johannes van Dommele. Denne var fortfarande mycket dålig och hade stora svårigheter att tala. Johannes van Dommele uppgavs fort bli trött och ha svårt att koncentrera sig någon längre stund. Sten-Åke Karlsson uppgav att han var tveksam till om Johannes van Dommele på grund av sitt hälsotillstånd skulle kunna medverka vid huvudförhandlingen. Johannes van Dommele skulle ha kontakt med läkare senare samma vecka, varefter Sten-Åke Karlsson skulle återkomma med vidare information.

I hovrättens dagbok noterade referenten i målet, hovrättsrådet Per Renell, den 16 september 2020 följande med anledning av Sten-Åke Karlssons samma dag inkomna meddelande.

Tel. med Sten-Åke Karlsson, med anledning av ab 180. Jag nämner att för det fall J v Dommele är förhindrad att på något sätt närvara vid huvudförhandlingen kan det hända att HovR ändå beslutar att ta målet till avgörande och att därvid avvisa det begärda tilläggsförhöret med honom. Eventuella beslut i sådana frågor får dock anstå till den första huvudförhandlingsdagen. Jag nämner också att J v Dommeles hälsotillstånd kan tänkas få betydelse vid en eventuell tillämpning av 29 kap. 5 § första stycket 2 brottsbalken och att det för sådant fall torde vara han själv som har möjlighet att förse HovR med relevant underlag (mer utförliga läkarintyg etc.) /Renell

Sten-Åke Karlsson inkom den 2 oktober 2020 med ett yttrande till vilket ett läkarintyg bifogades. I yttrandet uttalades att Johannes van Dommele fortfarande var mycket dålig och inte kunde delta personligen vid huvudförhandlingen i hovrätten. Han angavs vara i huvudsak sängliggande och bara orka sitta upp korta stunder. Enligt Sten-Åke Karlsson var Johannes van Dommele hälsotillstånd så dåligt att han inte skulle komma att kunna ta till vara sin rätt under förhandlingen. På grund av den pågående pandemin hade Sten-Åke Karlsson inte kunnat sammanträffa med Johannes van Dommele för att på ett tillfredsställande sätt kunna förbereda förhandlingen. Mot bakgrund därav yrkades att förhandlingen skulle ställas in.

Efter att ha inhämtat yttrande från åklagaren beslutade hovrätten den 2 oktober 2020 att inte i det skedet ställa in huvudförhandlingen. Frågan om förutsätt-

ningarna för att ta målet till avgörande angavs komma att behandlas ytterligare när huvudförhandlingen inleddes.

Huvudförhandling hölls i målet den 5 och 6 oktober 2020. Av anteckningarna från huvudförhandlingen framgår att Johannes van Dommele inte inställt sig personligen, att han var närvarande per telefon den 6 oktober 2020 kl. 11.15–11.25 och att han i övrigt var närvarande genom sitt ombud Sten-Åke Karlsson. Vidare antecknades följande avseende den 5 oktober 2020.

Sten-Åke Karlsson uppger att det föreligger hinder mot dagens förhandling då Johannes van Dommele är för sjuk för att tillvarata sin rätt. Det är återopat förhör med honom för att bemöta det nya förhöret med Karl Thew i hovrätten och det är av vikt att han hörs. Johannes van Dommele kan inte närvara per telefon under huvudförhandlingen och det är tveksamt om han är i sådant skick att det är lämpligt att förhör hålls med honom per telefon.

Åklagaren uppger att målet i och för sig är klart för avgörande. När det gäller tilläggsförhöret med Johannes van Dommele har denne redan i tingsrätten lämnat uppgifter i de frågor som Karl Thew hörts om och därmed redan bemött dessa uppgifter. Åklagaren ifrågasätter behovet av tilläggsförhöret.

Sten-Åke Karlsson uppger att det även framkommit nya uppgifter under förhöret med Karl Thew som Johannes van Dommele inte fått möjlighet att bemöta.

Åklagaren uppger att målet har blivit gammalt och att det är i allas intresse att det avgörs.

Sten-Åke Karlsson uppger att det inte finns någon hållbar prognos för Johannes van Dommeles hälsotillstånd. Det har gått upp och ner under cirka ett år.

Efter enskild överläggning meddelar hovrätten följande

BESLUT

Hovrätten konstaterar att Johannes van Dommele har visat att han har laga förfall för dagens förhandling. Trots detta föreligger inte hinder att avgöra målet utan huvudförhandlingen ska påbörjas.

Beslutet får inte överklagas särskilt.

Ordföranden uppger att Johannes van Dommele kommer att ha möjlighet att höras per telefon under morgondagen.

Följande antecknades avseende den 6 oktober 2020.

Sten-Åke Karlsson uppger att Johannes van Dommele blivit inlagd på sjukhus och att han har andningshjälp. Hovrätten får ringa upp honom och se om det går att hålla förhör.

Johannes van Dommele rings upp och går med på att höras per telefon.

Tilläggsförhör hölls sedan med Johannes van Dommele per telefon.

Hovrätten ändrade tingsrättens dom på så sätt att Johannes van Dommele dömdes för elva fall av grovt bedrägeri till villkorlig dom och 200 dagsböter. Ett par fall bedömdes som bedrägeri av normalgraden och ogillades på grund av att preskription inträtt.

I hovrättens dom noteras under rubriken *Inledning* följande.

Åtalet mot Johannes van Dommele väcktes i november 2014. Tingsrätten gjorde flera försök att hålla huvudförhandling och kunde till sist avgöra målet i maj 2018. Målet i hovrätten har handlagts sedan juni 2018. Planerade huvudförhandlingar i hovrätten ställdes in vid sex tillfällen. Vid de fyra senaste tillfällena var orsaken Johannes van Dommeles hälsotillstånd. Såvitt framgår av handlingarna har Johannes van Dommele sedan senhösten 2019 lidit av ett sjukdomstillstånd som hindrar honom från att medverka på vanligt sätt vid huvudförhandling. Någon prognos om hans tillfrisknande har inte lämnats. Då Johannes van Dommele av hälsoskäl – som i och för sig utgjorde laga förfall – inte inställde sig personligen när huvudförhandlingen började den 5 oktober 2020, beslutade hovrätten att ändå ta målet till avgörande.

Hovrätten har tagit del av väsentligen samma utredning som lades fram i tingsrätten. I hovrätten har tillkommit förhör med Karl Thew, verkställande direktör för det brittiska målsägandebolaget (härefter kallat CatTech). Ett kortare tilläggsförhör per telefon har hållits med Johannes van Dommele, som också har åberopat viss ny skriftlig bevisning i hovrätten.

I bedömningsdelen uttalade hovrätten bl.a. följande.

En central fråga är då om åklagaren har visat att Johannes van Dommele vilseledde Cat Tech att betala de av honom skickade fakturorna, på det sättet att han fick bolagets företrädare att tro att fakturabetalningarna avsåg legitima utgifter i verksamheten och inte hans privata inköp m.m. i bolagets namn. I den frågan har bevisläget ändrats väsentligt efter tingsrättens dom, genom det tillkommande förhöret med Karl Thew. Enligt vad Karl Thew har berättat var det fram till sommaren 2014 helt okänt för Cat Techs personal att bolaget återkommande betalade för vad som egentligen var Johannes van Dommeles egna inköp m.m. – även beträffande en släpkärra och en snöslunga (åtalpunkterna 10 och 13) – vilka betalningar sedan vidarefakturerades i god tro av Cat Tech gentemot Statoil i Norge. Han har beskrivit hur Cat Tech kom att upptäcka Johannes van Dommeles bedrägerier – vilka denne därefter erkände i ett telefonsamtal med Catherine Ensell och honom – och att upptäckten försatte bolaget i en svår situation; Cat Techs information till Statoil om bedrägerierna ledde till att det viktiga och långvariga samarbetet med Statoil bröts och att Cat Tech fick kompensera Statoil ekonomiskt för den oriktiga vidarefaktureringen. På särskilda frågor har Karl Thew beskrivit att det för honom i praktiken är uteslutet att hans nära kollega Catherine Ensell, som inte längre är vid livet, skulle ha godtagit eller ens känt till att fakturorna som Johannes van Dommele skickade för betalning var oriktiga.

En allmän utgångspunkt som ligger nära till hands är, att när ett etablerat företag under flera år betalar och sedan vidarefakturerar betydande kostnader till en stor och viktig kund, som man har en långvarig relation med och som man inte vill

förlora, så sker det i tron att kostnaderna är legitima. Karl Thews berättelse framstår generellt som fullt logisk och konsekvent, utan inslag som ger anledning att betvivla uppgifterna. Det förhållandet att Karl Thew, många år efter händelserna, kan ha misstagit sig beträffande bakgrundsdetaljer som saknar egentlig betydelse för saken ger inte anledning till annan bedömning. Karl Thews beskrivning i de centrala frågorna är vidare väl i linje med att Cat Tech polisanmälde bedrägerierna, enligt Karl Thew efter det att man hade konfronterat Johannes van Dommele med upptäckta felaktigheter beträffande fakturorna. Detta ligger i sin tur mycket väl i linje med att Johannes van Dommele, när han första gången hördes som misstänkt några månader efter polisanmälan mot honom, erkände att han hade vilselett Cat Tech. Den bevisning som åklagaren har lagt fram i hovrätten ger ett övertygande stöd för det generella påståendet att Johannes van Dommele genom de skickade fakturorna vilseledde sin arbetsgivare Cat Tech att betala för sådant som egentligen inte var bolagets kostnader. Det gäller även Cat Techs betalning av vad som rätteligen avsåg inköp av en släpkärra och en snöslunga.

Mot detta står Johannes van Dommeles förklaring. Det kan först sägas att utredningen i hovrätten inte utesluter möjligheten att Johannes van Dommele utsattes för utpressning och att han därför ansåg sig tvungen att skaffa fram dyrbara föremål och pengar till utpressarna. Frågan om han utsattes för utpressning har dock inte någon avgörande betydelse för bedömningen av det som åklagaren påstår.

Hovrättens slutsats blev att varken det som Johannes van Dommele berättat eller annan framlagd utredning förringade värdet av den bevisning som åklagaren åberopat. Åklagaren hade därför bevisat att personalen vid Cat Tech saknade kännedom om att Johannes van Dommele skickade fakturor för betalning av vad som egentligen var hans egna kostnader och att han därmed, genom att skicka fakturorna ställde till Cat Tech, hade vilselett bolaget till betalningarna. Hovrätten fann utrett att Johannes van Dommele med användning av de falska fakturorna uppsåtligt hade vilselett bolaget att göra utbetalningarna till skada för bolaget och vinning för Johannes van Dommele.

Överklagandet

Johannes van Dommele har överklagat hovrättens dom och yrkat att Högsta domstolen ska ogilla åtalet. I nu relevant avseende har Johannes van Dommele uttalat att en stor del av bevisningen, och framför allt den bevisning som lett till fällande dom, har förebringats först i hovrätten.

Johannes van Dommele kunde inte närvara personligen vid huvudförhandlingen i hovrätten, eftersom han var inlagd på sjukhus på grund av allvarliga lungproblem. Det gjordes gällande att detta utgjorde hinder för huvudförhandling, men denna genomfördes ändå. Det kompletterande förhöret med Johannes van Dommele kunde inte genomföras som planerat, utan fick ske per telefon från sjukbädden. Eftersom han var trött samt påverkad av mediciner och svåra lungproblem hade han stora svårigheter att svara på frågor. Johannes van Dommele orkade bara lämna mycket kortfattade svar och fick inte möjlighet att på ett adekvat sätt bemöta den nya bevisning åklagaren åberopat först i hovrätten.

Johannes van Dommele hävdar att han inte har fått en rättvis rättegång. Målet måste därför tas upp till ny prövning, som ger honom möjlighet att ta tillvara sin rätt.

Grunder

Bestämmelserna

Enligt 51 kap. 21 § fjärde stycket rättegångsbalken får hovrätten, om vite har förelagts klagandens motpart eller om denne ska hämtas till rätten och hämtning inte kan ske, avgöra målet trots att han eller hon inställt sig endast genom ombud eller uteblivit. Ett mål får också avgöras om en enskild klagande som har förelagts att infinna sig personligen inställt sig endast genom ombud.

I detta sammanhang bör även 21 kap. 2 § första stycket rättegångsbalken nämnas. Här stadgas att den misstänkte är skyldig att infinna sig personligen vid en huvudförhandling i tingsrätten eller hovrätten. En sådan skyldighet gäller dock inte om målet kan avgöras även om den misstänkte inte infinner sig vid huvudförhandlingen och den misstänktes närvaro kan antas vara utan betydelse för utredningen.

Enligt 5 kap. 10 § rättegångsbalken är huvudregeln att den som ska delta i ett sammanträde inför rätten ska infinna sig i rättssalen. Om det finns skäl för det, får rätten besluta att den som ska delta i ett sammanträde ska delta genom ljudöverföring eller ljud- och bildöverföring. Vid bedömningen av om det finns skäl för ett deltagande genom ljudöverföring eller ljud- och bildöverföring ska rätten särskilt beakta bl.a. de kostnader eller olägenheter som skulle uppkomma om den som ska delta i sammanträdet måste infinna sig i rättssalen. Ett sådant deltagande får inte ske om det är olämpligt med hänsyn till ändamålet med personens inställelse och övriga omständigheter. Den som deltar i ett sammanträde genom ljudöverföring eller ljud- och bildöverföring ska anses ha inställt sig inför rätten.

Förarbetena

Redan vid rättegångsbalkens tillkomst fanns en bestämmelse med i stort sett motsvarande innehåll som nuvarande 51 kap. 21 § fjärde stycket. Processlagberedningen uttalade att det inte synes kunna uppställas som ett oeftergivligt villkor för målets avgörande, att den tilltalade ens i mål om grovt brott ska ha infunnit sig personligen. En sådan föreskrift skulle möjliggöra för en tilltalad, som dömts i underrätten, att genom att fullfölja talan och inställa sig endast genom ombud fördröja målets avgörande. Det ansågs därför att det måste finnas en möjlighet att avgöra målet även om den tilltalade inte infunnit sig personligen. Ett sådant avgörande ansågs även mindre betänkligt i hovrätten, då den tilltalade hörts i underrätten och det redan föreligger en dom i målet. Om talan fullföljs av åklagaren måste kravet på den tilltalades personliga inställelse strängare upprätthållas. Förhållandena ansågs emellertid även i dylika fall

kunna vara sådana, att målet måste avgöras, oaktat den tilltalade inte infunnit sig. Särskilt kan detta inträffa, då den tilltalade inte kunnat hämtas till hovrätten eller genom vite förmås att infinna sig. Då fråga är om mera allvarligt brott, torde det emellertid endast undantagsvis böra komma i fråga att avgöra målet eller i varje fall göra ändring i domen till den tilltalades nackdel, utan att han hörts personligen (se SOU 1938:44, Del II, s. 533 f.).

Den nu aktuella bestämmelsen ändrades år 1984. I propositionen uttalades att enligt ordalagen i lagtexten är hovrättens möjligheter att, trots den tilltalades personliga frånvaro, avgöra målet i sak obegränsad. I praxis hade dock en viss restriktivitet gjort sig gällande. Vidare redovisades Processlagsberedningens uttalande i förarbetena till rättegångsbalken att det när det gäller mål om mera allvarliga brott endast undantagsvis bör komma i fråga att hovrätten avgör målet eller i varje fall ändrar tingsrättens dom till den tilltalades nackdel utan att denne hörts personligen i hovrätten. Ett grundläggande krav som gäller alla brottmål är naturligtvis att hovrätten kan få ett tillräckligt underlag för ett materiellt avgörande även utan den tilltalades personliga medverkan (se prop. 1983/84:78 s. 52 f.).

Av propositionen till 5 kap. 10 § rättegångsbalken framgår att den i paragrafen angivna tekniken kan användas såväl i fråga om parter som i fråga om andra personer som ska delta i ett sammanträde. Vidare uttalas att vid bedömning av om ett deltagande genom ljudöverföring eller ljud- och bildöverföring ska ske ska rätten beakta vilka skäl som kan finnas för det och styrkan av dessa. Därvid ska särskilt beaktas bl.a. de kostnader eller olägenheter som en inställelse inför rätten skulle medföra. Med detta avses inte endast kostnader eller olägenheter för den person frågan rör, t.ex. resekostnader, utan även kostnader eller olägenheter för andra som kan uppkomma om personen i stället ska infinna sig i rättsalen. Vidare uttalades att en förutsättning för att en person ska kunna delta genom ljudöverföring eller ljud- och bildöverföring är att det inte är olämpligt med hänsyn till ändamålet med personens inställelse och övriga omständigheter. Vid prövningen av ändamålet med inställelsen bör hänsyn tas framför allt till vilken roll personen har, målets karaktär och vad som ska avhandlas vid sammanträdet. Omständigheter som måste beaktas kan t.ex. vara rättens möjligheter att värdera bevisning. Vid bedömningen av om ett deltagande ska ske genom ljudöverföring eller ljud- och bildöverföring bör normalt stor hänsyn tas till parternas uppfattning i frågan. Parterna har emellertid inte ett avgörande inflytande i fråga om formen för inställelsen, utan det är rätten som har det yttersta ansvaret. Som regel bör det inte komma i fråga att mot en parts vilja besluta att denne ska delta genom ljudöverföring eller ljud- och bildöverföring. Undantag bör dock kunna göras för de fall det framstår som motiverat med ett sådant deltagande. Sammanfattningsvis uttalas att rätten ska göra en helhetsbedömning av samtliga relevanta omständigheter och då särskilt göra en intresseavvägning av framför allt ändamålet med personens inställelse och anledningen till att personen bör delta genom ljudöverföring eller ljud- och bildöverföring.

Betydelsen av att personen infinner sig i rättssalen måste vägas mot de omständigheter som talar för att han eller hon i stället deltar i sammanträdet genom ljudöverföring eller ljud- och bildöverföring. Utgångspunkten är att ändamålet med sammanträdet och personens deltagande ska bli tillgodosett även om en person deltar genom ljudöverföring eller ljud- och bildöverföring. Likaså måste bevisningen kunna värderas på ett tillfredställande sätt även om bevisupptagningen sker genom ljudöverföring eller ljud- och bildöverföring. Det kan naturligtvis finnas situationer där en persons närvaro i rättssalen bedöms vara så avgörande att tekniken inte kan användas, oavsett hur starka skäl för detta som anförs, eftersom det aldrig får vara olämpligt med ett sådant deltagande (se prop. 2004/05:131 s. 224 ff.).

För ett par år sedan ändrades 5 kap. 10 § rättegångsbalken i det uttalade syftet att domstolarna ska vara trygga och säkra miljöer för alla som vistas i deras lokaler. I propositionen till lagändringarna uttalades följande om den lämplighetsprövning som ska göras (se prop. 2018/19:81 s 31 f.).

Enligt nuvarande ordning får deltagande genom videokonferens eller per telefon inte tillåtas om det är olämpligt med hänsyn till ändamålet med personens inställelse och övriga omständigheter. Som konstateras ovan överträffar videokonferens i de allra flesta fall användning av telefon och lämplighetsbedömningen kan därför falla olika ut beroende på om det är videokonferens eller telefon som övervägs.

Enligt tidigare förarbetsuttalanden är möjligheten att genomföra sammanträdet utan att kvaliteten på rättsprocessen blir lidande eller att rättssäkerheten på annat sätt äventyras det som främst bör vara avgörande vid bedömningen av om deltagande genom videokonferens eller per telefon är olämpligt i det enskilda fallet. Vad som är av särskild vikt för rättens bedömning i det konkreta fallet varierar beroende på vem som ska inställa sig och varför. Hänsyn måste tas till målets karaktär, vilken typ av sammanträde det är fråga om, vilken roll personen har och vad som ska avhandlas vid sammanträdet. Det kan t.ex. vara rättens möjlighet att värdera bevisning, vikten av att unga tilltalade är närvarande i rättssalen vid prövningen av åtal mot dem eller behovet av personlig närvaro i syfte att föra förlikningsdiskussioner (prop. 2004/05:131 s. 95 och 225).

I förarbetena anges också att det måste finnas starka skäl för att besluta om videokonferens när det är fråga om en prövning av allvarlig brottslighet eller där en person som önskar delta på det sättet utgör den avgörande eller enda bevisningen (prop. 2004/05:131 s. 94 f.). Enligt utredningen bör dessa uttalanden i förarbetena ses i ljuset av dåtidens teknik och att erfarenheterna av videokonferens då var begränsade. Högsta domstolen har också uttalat att eftersom det är svårt att bedöma en utsaga med ledning av det allmänna intryck som förhörspersonen ger eller av icke verbala faktorer i övrigt ska domstolen i första hand lägga vikt vid faktorer som avser innehållet i berättelsen som sådan (NJA 2017 s. 316 I och II, jfr även NJA 2010 s. 671).

Utredningen konstaterar att domstolarnas tillämpning av reglerna om videokonferens inte är lika restriktiv som förarbetsuttalandena ger uttryck för, men väl förenlig med lagtexten. Utredningen bedömer således att regleringen av lämplig-

hetsbedömningen inte behöver ändras. Regeringen gör inte någon annan bedömning.

Praxis

I NJA 2000 s. 661 uttalade Högsta domstolen att bestämmelsen i 51 kap 21 § fjärde stycket första meningen rättegångsbalken enligt sin ordalydelse ger hovrätten stor frihet att avgöra ett mål utan hinder av att den tilltalade inställt sig endast genom ombud eller uteblivit. Kravet på rättssäkerhet i brottmål angavs dock medföra att bestämmelsen måste tillämpas med försiktighet, särskilt som det i de fall som bestämmelsen tar sikte på normalt är åklagaren som har överklagat till den tilltalades nackdel. Högsta domstolen fortsatte enligt följande.

Av betydelse är i detta sammanhang också artikel 6 i Europakonventionen om de mänskliga rättigheterna, som normalt får anses förutsätta att den tilltalade hörs personligen även av en överrätt, när denna har att ta ställning till om tilltro skall sättas till den tilltalades uppgifter eller till andra uppgifter om sakförhållandena som lämnats av målsägande eller vittnen (jfr Europadomstolens dom d 26 maj 1988 i målet Ekbatani mot Sverige, European Court of Human Rights, Judgments and Decisions, vol 134). Har den tilltalade frikänts av underrätten, kan detta vara ett ytterligare skäl till att han bör inställa sig personligen inför överrätten, som i ett sådant fall har att avgöra om värderingen av sakförhållandena bör göras på ett annat sätt än i underrättens frikännande dom och leda till att denna dom upphävs och den tilltalade fälls till ansvar (jfr Europadomstolens dom d 19 febr 1996 i målet Botten mot Norge, Reports of Judgments and Decisions, 1996, s 123). Har den tilltalade i vederbörlig ordning kallats att inställa sig vid förhandling inför överrätten och själv valt att utebli från denna förhandling eller att inställa sig endast genom ombud, kan det emellertid som regel inte anses oförenligt med artikel 6 att hålla förhandlingen utan att den tilltalade är personligen närvarande.

I NJA 2009 s. 836 hade en tilltalad som frikänts av tingsrätten utan att vara personligen närvarande dömts för grovt narkotikabrott till tio års fängelse av hovrätten. Den tilltalade (Z.Z.) hade delgivits kallelse till huvudförhandlingen i hovrätten. Z.Z:s försvarare och ombud hade dagen före förhandlingen gett in ett läkarintyg till rätten enligt vilket Z.Z. var ordinerad vila. Ombudet hade vid förhandlingens inledande inte motsatt sig att förhandlingen påbörjades trots att Z.Z. inte var personligen närvarande. Under förhandlingens näst sista dag gav ombudet in ett nytt läkarintyg för Z.Z. och i slutanförandet gjordes gällande att Z.Z:s personliga närvaro varit nödvändig för att denne skulle kunna dömas enligt åtalet. Hovrätten fann att Z.Z:s personliga närvaro vid huvudförhandlingen inte varit nödvändig för att avgöra målet.

Högsta domstolen uttalade att när det hållits förhandling i första instans finns det enligt Europakonventionen inte någon ovillkorlig rätt till förhandling i högre rätt utan denna rätt kan vara begränsad med hänsyn till faktorer som omfattningen av den högre instansens prövning och i vad mån prövningen kan leda till ett sämre resultat för den tilltalade än den överklagade domen. Om den högre instansens prövning omfattar inte endast rättsfrågor utan också frågor om

värderingen av vilka sakförhållanden som ska läggas till grund för prövningen föreligger i allmänhet rätt till förhandling vid vilken den tilltalade kan närvara även i högre instans. Under sådana förhållanden får det anses föreligga hinder mot huvudförhandling om den tilltalade önskar närvara, men har laga förfall för sin frånvaro. Enligt Högsta domstolen var det tveksamt om Z.Z. hade laga förfall för sin frånvaro. Men detta angavs sakna betydelse om hans frånvaro utgjorde hinder för huvudförhandling även om hans personliga närvaro, såsom hovrätten funnit, inte krävdes av utredningsskäl.

Högsta domstolen konstaterade att de formella förutsättningarna för att avgöra ett mål utan att den tilltalade är personligen närvarande vidgades genom reglerna för bevisupptagning i hovrätt som infördes 2008. Frågan angavs vara om ett krav på personlig närvaro ändå kunde anses gälla även om utredningsskäl för det saknades. Högsta domstolen fortsatte enligt följande.

En viktig aspekt är önskemålet om en effektiv domstolshandläggning. Mot det måste emellertid ställas vad som följer av rätten till en rättvis rättegång. I det perspektivet kan antecknas följande.

Även om den tilltalade inte ska höras eller eljest behöver närvara av utredningsskäl och trots att han eller hon biträds av försvarare, har han eller hon ett legitimt krav på egen insyn i förhandlingen och möjlighet att själv – inte bara genom sin försvarare – muntligen få föra fram sin sak inför rätten. Det finns också ett allmänintresse av den tilltalades personliga närvaro. Förtroendet för rättsordningen kan ta skada av att en tilltalad i sin frånvaro döms till en mycket ingripande påföljd.

När det gäller den nya ordningen för upptagning av muntlig bevisning i hovrätten märks att vad som spelas upp från ljud- och bildupptagningarna vid tingsrätten av olika skäl kan framstå i nytt ljus i hovrätten. Det är därför angeläget att den tilltalade själv får ta del av uppspelningarna, så att han eller hon bereds tillfälle att i samråd med sin försvarare ta ställning till i vad mån och på vilket sätt förhören kan behöva kommenteras i slutanförandet, eller om det finns anledning att begära tilläggsförhör med honom eller henne själv eller någon annan.

Den tilltalades rätt att närvara personligen vid huvudförhandling tillgodoser i betydande utsträckning hans eller hennes intresse i ovan angivna hänseenden. Den rätten kan dock inte alltid anses tillräcklig för att skydda hans eller hennes ifrågavarande intresse och det ovan angivna allmänintresset. Det kan därför inte helt överlämnas till den tilltalade att avgöra om han eller hon ska vara närvarande vid huvudförhandlingen eller inte (jfr 21 kap. 2 § första stycket RB).

I vilka fall den tilltalades personliga närvaro krävs av andra skäl än utredningsbehov och i vilka fall ett sådant krav på närvaro får stå tillbaka av hänsyn till intresset av en effektiv rättskipning låter sig inte uttryckas i en för alla fall gällande princip. En utgångspunkt är dock att när hovrättsdomen kan innebära en betydande straffskärpning i förhållande till tingsrättsdomen bör den tilltalades personliga närvaro, oberoende av hans eller hennes egen inställning, krävas så långt det låter sig göras under hänsynstagandet till intresset av en rimligt effektiv lagföring. (Jfr Europadomstolens dom den 8 februari 2000 i målet Cooke mot Österrike, nr 25878/94, § 43.) Men även andra omständigheter kan behöva beaktas.

Av viss betydelse bör vara utgångsläget, dvs. om den tilltalade i tingsrätten är helt frikänd eller om han eller hon är fälld, om än inte i enlighet med åklagarens yrkande. En annan omständighet som bör vägas in är om den tilltalade är ung. I det fallet att den tilltalade avvikit eller håller sig undan kan krav på närvaro behöva efterges, även om en eventuell straffskärpning skulle kunna antas bli mycket betydande. Likaså bör ett klart och otvetydigt eftergivande av rätten att närvara få betydelse för bedömningen (varvid förutsätts att den tilltalade företräds av ombud vid förhandlingen).

Enligt Högsta domstolen hade Z.Z. inte hållit sig undan. Han hade frikänts i tingsrätten. Den påföljd som åklagaren yrkade i hovrätten var mycket ingripande. Högsta domstolen ansåg att det därför måste anses ha varit påkallat att Z.Z. var personligen närvarande vid huvudförhandlingen, varför hinder för denna förelegat oberoende av hans inställning i närvarofrågan och trots att han bedömdes inte behöva vara närvarande av utredningsskäl. Prövningstillstånd meddelades för målet i dess helhet, hovrättens dom undanröjdes och målet visades åter till hovrätten för förnyad handläggning.

Europakonventionen

Enligt artikel 6.1 i Europakonventionen är var och en vid prövningen av en anklagelse mot honom eller henne för brott berättigad till en rättvis och offentlig förhandling. I artikel 6.3. c) anges som en minimirättighet för den som är anklagad för brott att få försvara sig personligen eller genom rättegångsbiträde.

Hans Danelius uttalar att även om den tilltalade kallats till en förhandling kan det hända att han eller hon har laga förfall. Den tilltalades utevaro kan då inte tolkas som ett avstående från rätten att delta i förhandlingen. Här nämns rättsfallet Yavuz mot Österrike. Yavuz och hans advokat hade kallats till förhandling, men advokaten var förhindrad och Yavuz befann sig i Turkiet. Vittnen i målet hördes därför i deras frånvaro. Den österrikiska domstolen avlog vidare en begäran att Yavuz skulle bli hörd av domstolen efter sin återkomst till Österrike. Europadomstolen fann att förfarandet inte uppfyllde kraven i artikel 6:1. Kammerer mot Österrike gällde ett bötesmål. Kammerer hade begärt uppskov med en förhandling på grund av sjukdom. Förhandlingen hölls ändå, varvid Kammerer var företräd av advokat. Europadomstolen noterade att Kammerer hade kunnat utveckla sin talan i skrift och att målet gällde ett brott av icke diffamerande karaktär. Med hänsyn härtill ansågs vägran att bevilja uppskov i målet inte strida mot artikel 6:1. Danelius uttalar vidare att huruvida en domstols vägran att bevilja uppskov medför att en tilltalad inte fått en rättvis rättegång blir beroende av omständigheterna (se Danelius, Mänskliga rättigheter i europeisk praxis – En kommentar till Europakonventionen om de mänskliga rättigheterna, 5 uppl., 2015, s. 252).

När det gäller den tilltalades rätt att närvara vid en förhandling i högre instans konstaterar Danelius att situationen kan variera beroende på omfattningen av den högre instansens prövning. Är det möjligt att den högre instansens pröv-

ning leder till ett sämre resultat för den tilltalade än den överklagade domen är det dock i allmänhet väsentligt att det hålls en muntlig förhandling även i den högre instansen och att den tilltalade får möjlighet att personligen närvara vid denna förhandling. Danelius illustrerar denna princip med en lång rad rättsfall, bl.a. Botten mot Norge, Sigurthór Arnarson mot Island och Laaksonen mot Finland. (se Danelius, Mänskliga rättigheter i europeisk praxis – En kommentar till Europakonventionen om de mänskliga rättigheterna, 5 uppl., 2015, s. 248 ff.).

I Botten mot Norge (dom den 19 februari 1996) hade Botten frikänts från straffansvar i lägre rätt varefter åklagaren överklagat till Høyesterett som dömde Botten för tjänsteförsummelse. Botten kallades inte att närvara personligen till den huvudförhandling som hölls i Høyesterett. Vid förhandlingen var Bottens försvarare närvarande. Med beaktande av vad som stod på spel för Botten ansåg Europadomstolen att de överväganden som Høyesterett skulle göra inte, utifrån vad som gäller för en rättvis rättegång, kunde prövas utan direkt tillgång till den bevisning som kunde ha lämnats av Botten personligen. Høyesterett borde därför ha kallat och hört Botten i målet.

I Sigurthór Arnarsson mot Island (dom den 15 juli 2003) hade Sigurthór Arnarsson frikänts från ett åtal enligt vilket han skulle ha misshandlat en person så svårt att denne avled. Vid förhandlingen i domstolen hade ett stort antal personer hörts som vittnen. Åklagaren överklagade den friande domen till Högsta domstolen. Vid den förhandling som hölls i Högsta domstolen deltog åklagaren och Sigurthór Arnarssons försvarare. Sigurthór Arnarsson själv och de vittnen som hade hörts i underrätten kallades inte och deltog heller inte vid förhandlingen. Högsta domstolen fällde Sigurthór Arnarsson till ansvar enligt åtalet och dömde honom till ett fängelsestraff. Europadomstolen uttalade att vad Högsta domstolen haft att ta ställning till i huvudsak var bevisfrågor och att bevisläget inte kunde anses ha varit klart. Med hänsyn till vad som stod på spel för Sigurthór Arnarsson ansåg Europadomstolen att Högsta domstolen inte kunnat upphäva den friande domen och döma Sigurthór Arnarsson till ett fängelsestraff utan att först ha hört honom och vissa av vittnena. Artikel 6:1 hade därför kränkts.

I Laaksonen mot Finland (dom den 12 april 2007) hade Laaksonen frikänts av tingsrätt men dömts till straff av hovrätt, som gjort en ny värdering av bevisningen utan att ha hört Laaksonen själv. Europadomstolen fann att detta stred mot artikel 6:1. I domen underströk Europadomstolen att bedömningen av om artikel 6 i Europakonventionen har efterlevts måste göras utifrån förfarandet i dess helhet.

Det kan noteras att samtliga de rättsfall som Danelius refererar till i nu aktuellt sammanhang har det gemensamt att den tilltalade inte hörts i överrätten, som

inte heller haft direkt tillgång till de förhørsutsagor som lämnats i underrätterna.

Europadomstolen har i tre avgöranden prövat om den tilltalade haft rätt till personlig närvaro i Österrikes högsta domstol (Kremzow [dom den 21 september 1993], Michael Edward Cooke [dom den 8 februari 2000] och Pobornikoff [dom den 3 oktober 2000]). Kremzow och Cooke hade dömts för mycket allvarlig brottslighet till 20 års fängelse. Högsta domstolen skulle pröva om straffet skulle skärpas till livstids fängelse. Europadomstolen uttalade att förhandlingen i Högsta domstolen hade varit av stor betydelse för de tilltalade och prövningen innefattade inte bara en bedömning av deras karaktär och sinnesstillstånd vid gärningarna utan också deras motiv för brotten och deras allmänna farlighet. För att kunna ta ställning till dessa frågor på ett för de tilltalade rättvist sätt krävdes enligt Europadomstolen att de var närvarande vid förhandlingen. Motsvarande bedömning gjordes beträffande Pobornikoff. Denne hade dömts till livstids fängelse och frågan i högsta instans var om straffet skulle lindras. I samtliga tre fall fann Europadomstolen att förfarandet i domstolen hade stridit mot artikel 6.

Europadomstolen har i ett stort antal avgöranden konstaterat att personlig närvaro inte är av samma vikt vid prövning i högre rätt som vid den ursprungliga prövningen. Prövningen av om artikel 6 i Europakonventionen har efterlevts är enligt Europadomstolen beroende av det berörda förfarandets särskilda kännetecken. Hänsyn måste tas till förfarandet i dess helhet och den högre domstolens roll i detta (se Monell och Morris mot Förenade kungariket [dom den 2 mars 1987], Ekbatani mot Sverige [dom den 26 maj 1988] och Zahirovic mot Kroatien [dom den 25 april 2013]).

Min bedömning

Högsta domstolen har meddelat prövningstillstånd i frågan om Johannes van Dommeles frånvaro från huvudförhandlingen i hovrätten har inneburit hinder för hovrätten att pröva åtalet mot honom.

Åtalet mot Johannes van Dommele väcktes i november 2014. Tingsrätten satte ut huvudförhandlingar som senare ställdes in vid fem tillfällen. Vid ett av dessa tillfällen var anledningen att Johannes van Dommele ändrat sin inställning till åtalet, vilket föranledde åklagaren att komplettera förundersökningen.

Tingsrätten ogillade den 4 maj 2018 åtalet mot Johannes van Dommele. Detta då åklagaren inte hade vederlagt Johannes van Dommeles påstående om att han inte vilselett målsägandebolaget eftersom dess företrädare varit införstådda med och godkänt att de felaktiga fakturorna utfärdades. Bolaget hade visserligen polisanmält Johannes van Dommele för bedrägeri, men ingen företrädare för målsägandebolaget hördes i tingsrätten. Efter att åklagaren överklagat tingsrättens dom kompletterades förundersökningen med förhör med målsägandebo-

lagets verkställande direktör Karl Thew. Åklagaren redovisade den 2 november 2018 till hovrätten ett tilläggsprotokoll över bl.a. förhöret med Karl Thew. Den 5 september 2019 höll hovrätten ett sammanträde för bevisupptagning. Vid detta sammanträde hördes Karl Thew i åklagarens och försvararens närvaro. Som hovrätten noterar i sin dom förändrade vittnesförhöret med Karl Thew bevisläget i målet på ett påtagligt sätt.

Hovrätten ställde vid sex tillfällen in utsatta huvudförhandlingar. Vid de fyra senaste av dessa tillfällen var anledningen Johannes van Dommeles hälsotillstånd. I hovrättens dom noteras att Johannes van Dommele sedan senhösten 2019 lidit av ett sjukdomstillstånd som hindrat honom från att medverka på vanligt sätt vid huvudförhandling och att någon prognos om hans tillfrisknande inte hade lämnats.

När hovrätten avgjorde målet hade således nästan sex år passerat sedan åtalet väcktes. Det fanns därför, med hänsyn till intresset av en effektiv domstolshandling och målsägandebolagets intresse, all anledning för hovrätten att, så långt det lät sig göras under rättssäkra former, försöka hitta sätt att avgöra målet.

Enligt hovrätten utgjorde Johannes van Dommeles hälsotillstånd laga förfall för att på vanligt sätt inställa sig personligen till huvudförhandlingen. Samtidigt hade hovrätten tillåtit att tilläggsförhör skulle hållas med Johannes van Dommele. Detta för att ge honom möjlighet att bemöta vad Karl Thew uppgett vid det förhör som hållits vid sammanträdet för bevisupptagning i hovrätten.

I tingsrätten hölls förhör med Johannes van Dommele. Målsägandebolaget hade polisanmält att Johannes van Dommele utsatt dem för bedrägerier. Johannes van Dommele berättade i tingsrätten att bolagets företrädare, Karl Thew och Catherine Ensell, varit införstådda med och godkänt att de felaktiga fakturorna utfärdades. Efter att ha överklagat tingsrättens frikännande dom kompletterade åklagaren förundersökningen varvid förhör hölls med Karl Thew. Protokollet över förhöret med Karl Thew redovisades den 2 november 2018 till hovrätten i ett tilläggsprotokoll. Sten-Åke Karlsson inkom den 10 december 2018 till hovrätten med ett yttrande i vilket åberopades att tilläggsförhör skulle hållas med Johannes van Dommele. Karl Thew hördes i hovrätten vid bevisupptagning den 5 september 2019. Sten-Åke Karlsson meddelade den 6 september 2019 att Johannes van Dommele åberopade tilläggsförhör med sig själv med anledning av de svar Karl Thew lämnat vid bevisupptagningen. De uppgifter som Karl Thew lämnat har således varit kända under lång tid innan hovrätten slutligen avgjorde målet. Johannes van Dommele har således haft goda möjligheter att tillsammans med sin försvarare Sten-Åke Karlsson förbereda sig inför tilläggsförhöret och huvudförhandlingen i övrigt.

Det är mot den nu tecknade bakgrunden som hovrätten funnit skäl att hålla tilläggsförhöret med Johannes van Dommele genom ett telefonförhör. Hovrätt-

en har ansett att bevisningen kunnat värderas på ett tillfredställande sätt och att de rättssäkerhetskrav som ställs på förfarandet kunnat tillgodoses även om tilläggsförhöret tagits upp genom ljudöverföring. Johannes van Dommele har också, enligt vad som noterats i hovrättens anteckningar från huvudförhandlingen, gått med på att höras per telefon. Av det inspelade förhöret framgår att Johannes van Dommeles tal var tydligt påverkat av sjukdomen och att han genomgående lämnade kortfattade svar. Samtidigt synes Sten-Åke Karlsson ha ställt och fått svar på de frågor som förberetts. Enligt min mening är omständigheterna sammantaget sådana att det får anses ha funnits förutsättningar att hålla tilläggsförhöret på det sätt som skett.

Hovrätten har således, i och med att tilläggsförhör kunde genomföras med Johannes van Dommele, funnit att det inte med hänsyn till utredningen i målet förelegat hinder mot att avgöra målet trots att Johannes van Dommele inte var personligen närvarande vid huvudförhandlingen. Jag delar hovrättens uppfattning i detta avseende. Frågan blir då om det av andra skäl förelåg hinder mot att företa målet till avgörande i Johannes van Dommeles frånvaro.

Som framgått i det föregående ger bestämmelsen i 51 kap. 21 § fjärde stycket rättegångsbalken enligt sin ordalydelse hovrätten stor frihet att avgöra ett mål utan hinder av att den tilltalade inställt sig endast genom ombud eller uteblivit. Bestämmelsen måste dock av rättssäkerhetsskäl tillämpas med försiktighet.

I NJA 2009 s. 836 uttalade Högsta domstolen att när det hållits förhandling i första instans finns det enligt Europakonventionen inte någon ovillkorlig rätt till förhandling i högre rätt utan denna rätt kan vara begränsad. Om den högre instansens prövning omfattar inte endast rättsfrågor utan också frågor om värderingen av vilka sakförhållanden som ska läggas till grund för prövningen föreligger i allmänhet rätt till förhandling vid vilken den tilltalade kan närvara även i högre instans. Under sådana förhållanden får det anses föreligga hinder mot huvudförhandling om den tilltalade önskar närvara, men har laga förfall för sin frånvaro. Högsta domstolen konstaterade vidare att de formella förutsättningarna för att avgöra ett mål utan att den tilltalade är personligen närvarande vidgades genom reglerna för bevisupptagning i hovrätt som infördes 2008. Frågan angavs vara om ett krav på personlig närvaro ändå kunde anses gälla även om utredningsskäl för det saknades. I vilka fall ett sådant krav kan ställas och i vilka fall ett sådant krav på närvaro får stå tillbaka av hänsyn till intresset av en effektiv rättskipning lät sig enligt Högsta domstolen inte uttryckas i en för alla fall gällande princip. En utgångspunkt angavs dock vara att när hovrättsdomen kan innebära en betydande straffskärpning i förhållande till tingsrättsdomen bör den tilltalades personliga närvaro, oberoende av hans eller hennes egen inställning, krävas så långt det låter sig göras under hänsynstagandet till intresset av en rimligt effektiv lagföring.

Som tidigare nämnts har Europadomstolen i ett stort antal avgöranden konstaterat att personlig närvaro inte är av samma vikt vid prövning i högre rätt som vid den ursprungliga prövningen. Prövningen av om artikel 6 i Europakonventionen har efterlevts är enligt Europadomstolen beroende av det berörda förfarandets särskilda kännetecken. Hänsyn måste tas till förfarandet i dess helhet.

När det gäller den tilltalades rätt att närvara vid en förhandling i högre instans konstaterar Danelius att situationen kan variera beroende på omfattningen av den högre instansens prövning. Är det möjligt att den högre instansens prövning leder till ett sämre resultat för den tilltalade än den överklagade domen anges det dock i allmänhet vara väsentligt att det hålls en muntlig förhandling även i den högre instansen vid vilken den tilltalade får möjlighet att personligen närvara. Som framgått i det föregående illustrerar Danelius denna princip med en lång rad rättsfall vilka alla har det gemensamt att den tilltalade inte hörts i överrätten, som inte heller haft direkt tillgång till de förhørsutsagor som lämnats i underrätterna.

I det nu aktuella fallet har hovrätten tagit del av det förhör som hölls med Johannes van Dommele i tingsrätten genom uppspelning av ljud- och bildupptagningen därifrån. Därutöver har ett tilläggsförhör hållits med Johannes van Dommele i hovrätten. Europadomstolens mera praktiska syn med inriktning på förfarandets utformning och den vikt som domstolen lagt vid att den tilltalades uppgifter ska läggas fram i överrätten talar enligt min mening för att hovrättens handläggning av målet är förenlig med artikel 6 i Europakonventionen.

Som nämnts har Högsta domstolen uttalat som en utgångspunkt att när hovrättsdomen kan innebära en betydande straffskärpning i förhållande till tingsrättsdomen bör den tilltalades personliga närvaro krävas så långt det låter sig göras under hänsynstagandet till intresset av en rimligt effektiv lagföring. I det nu aktuella målet hade vid hovrättens prövning närmare sex år förflutit sedan åtal väcktes. Vidare hade hovrätten tidigare vid sex tillfällen ställt in utsatta huvudförhandlingar. Intresset av en rimligt effektiv domstolshandläggning och målsägandeintresset måste därför anses väga tungt. Med hänsyn härtill och då hovrätten bestämt påföljden för Johannes van Dommele till villkorlig dom och dagsböter anser jag vid en samlad bedömning att hans frånvaro från huvudförhandlingen i hovrätten inte har inneburit hinder för hovrätten att pröva åtalet mot honom.

Bevisning

Jag åberopar ingen bevisning.

Petra Lundh

Lars Persson

Kopia till:

Utvecklingscentrum
Åklagarkammaren i Uddevalla (AM-95624-14)